

УДК 342.95(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.22>

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Діміч А.В.,

доктор юридичних наук, доцент,

співробітник Національної академії СБ України

ORCID: 0000-0002-8319-4351

Діміч А.В. Проблеми та шляхи удосконалення військової освіти в Україні під час російсько-української війни.

У цій статті розглядається розвиток військової освіти в Україні у сучасний драматичний період. Автором статті визначено систему військової освіти в Україні у період окупаційно-геноцидної війни РФ проти України, охарактеризовано проблемні питання у цій сфері, запропоновано шляхи удосконалення цієї проблематики, а також сформульовано окремі зміни до чинного законодавства України відповідно до стандартів НАТО і викликів часу.

Акцентовано увагу на необхідності безперервного навчання з міжнародного гуманітарного права для офіцерського складу, що відображено у наказі регулярного проходження відповідних курсів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

Визначено, що повномасштабне вторгнення, безжалісна інформаційна боротьба також посилила роль ефективного державного управління та адекватне реагування на сучасні виклики, загрози та логістичні маневри, оскільки це екзистенційна війна України з Російською Федерацією на виживання, адже наш сусід вічний та агресивний.

Розглянуто також досвід Республіки Польщі, яка значно покращила систему військової логістики, що стало можливим завдяки реформам у військовій освіті. Зокрема, було впроваджено програми з управління оборонними ресурсами та військовою логістикою за стандартами НАТО, а також навчання офіцерів у сфері логістичного планування та забезпечення бойових дій. З'ясовано, що для України цей напрям є важливим, оскільки ефективне управління військовими ресурсами та логістичне забезпечення операцій – один із ключових факторів успіху в сучасній війні.

Запропоновано відновити строковий призов на військову службу громадян України з 18 років без використання їх в бойових діях, також замінивши військових із бойовим досвідом на охорону військових і стратегічних об'єктів, посилення оборони з Російською Федерацією та Республікою Білорусь шляхів і об'єктів логістики, штабів, воєнні склади, розмінування, та ін., тим самим мати підготовлений резерв для призову в Збройні Сили України після 2,5 років, адже агресивний сусід залишається. У цій науковій статті констатовано, що гарантом суверенітету та безпеки України є Збройні Сили України, сучасна, технологічна, професійно підготовлена, сильна і вмотивована армія.

Ключові слова: правове регулювання, суб'єкти, військова освіта, компетенція, державна безпека, логістика, етичне та технологічне лідерство, національна безпека, забезпечення, воєнний стан, стандарти НАТО.

Dimich A.V. Problems and ways to improve military education in Ukraine during the russian-ukrainian war.

This article examines the development of military education in Ukraine during the current dramatic period. The author of the article defines the system of military education in Ukraine during the period of the occupation-genocidal war of the Russian Federation against Ukraine, characterizes problematic issues in this area, suggests ways to improve this issue, and also formulates certain changes to the current legislation of Ukraine in accordance with NATO standards and the challenges of the time.

Attention is focused on the need for continuous training in international humanitarian law for officers, which is reflected in the order to regularly complete relevant training, retraining, and advanced training courses.

It is determined that the full-scale invasion, ruthless information warfare also strengthened the role of effective public administration and adequate response to modern challenges, threats and logistical maneuvers, since this is an existential war of Ukraine with the Russian Federation for survival, because our neighbor is eternal and aggressive.

The experience of the Republic of Poland, which has significantly improved the military logistics system, which was made possible by reforms in military education, is also considered. In particular, programs were implemented for the management of defense resources and military logistics according

to NATO standards, as well as training of officers in the field of logistical planning and combat support. It was found that this direction is important for Ukraine, since effective management of military resources and logistical support of operations is one of the key factors of success in modern warfare.

It is proposed to restore the mandatory conscription of Ukrainian citizens from the age of 18 without using them in combat operations, also replacing military personnel with combat experience with the protection of military and strategic facilities, strengthening the defense of roads and logistics facilities, headquarters, military depots, demining, etc., with the Russian Federation and the Republic of Belarus, thereby having a prepared reserve for conscription into the Armed Forces of Ukraine after 2.5 years, because the aggressive neighbor remains. This scientific article states that the guarantor of Ukraine's sovereignty and security is the Armed Forces of Ukraine, a modern, technological, professionally trained, strong and motivated army.

Key words: legal regulation, subjects, military education, competence, state security, logistics, ethical and technological leadership, national security, provision, martial law, NATO standards.

Постановка проблеми. Розвиток військової освіти в Україні є одним із пріоритетів національної військової реформи. Фундаментальним і стратегічно важливим завданням реформування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та розвитку системи військової освіти є всебічний розвиток підготовки військових фахівців, що відповідає сучасним викликам, які стоять перед ЗСУ, зокрема на шляху євроатлантичної інтеграції та відповідності стандартам і процедурам. У той час, як здійснюються усі аспекти оборонної діяльності держави, важливим питанням є також формулювання та реалізація національної політики щодо забезпечення військової освіти [5, с. 2]. Також шляхи удосконалення військової освіти є і складовою національної безпеки України та зміцнення системи оборони країни відповідно до європейських принципів і стандартів у цілому.

Сучасна військова кадрова політика орієнтована на створення умов для гарантованого та якісного комплектування Збройних Сил України (ЗС України) підготовленим та вмотивованим персоналом, спроможним виконувати завдання за призначенням [17]. Тому підтвердження цього і є актуальність тематики цієї наукової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зокрема, істотний вклад у розв'язання цієї проблематики здійснили такі знані науковці як В. Артамощенко, Д. Вітер, А. Жиздюк, Н. Вавілова, А. Сиротенко, М. Орел, О. Клочко, О. Котляренко Р. Невзоров, В. Севрук, Л. Голопатюк, В. Литовченко, М. Хилько та інші. Проте, проблемні питання у зазначеній сфері постійно потребують наукових рішень, особливо у період російсько-української війни.

Однак зазначені джерела відображали здебільшого дослідження сутності принципів стратегічних комунікацій у військовій сфері, що потребувало адаптації зазначених принципів до сфери публічного управління, їх доповнення й обґрунтування.

Метою статті є проаналізувати систему військової освіти в Україні у сучасний період, виокремити проблемні питання у цій сфері та запропонувати інновації з цієї проблематики під час війни неспровокованого широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. рф в Україну.

Виклад основних положень. У 20-му столітті, особливо після Другої світової війни, концепція людського капіталу набула різних форм, коли популяризували ідею про те, що інвестиції в освіту, охорону здоров'я та підготовку робітників є критично важливими економічними витратами. У цю епоху відбулося значне розширення доступу до вищої освіти та охорони здоров'я, чому сприяло зростаюче переконання, що здорова, освічена робоча сила необхідна для національного процвітання та конкурентоспроможності. Уряди у всьому світі почали виділяти значні кошти на системи державної освіти, вищої освіти та громадської охорони здоров'я, визнаючи, що вони є основою економічного зростання [10;11]. Можливо і сьогодні було б доречним запозичити досвід Другої світової війни і усім пересічним громадянам України хоча б одну годину на добу працювати на ОПК, особливо це стосується професійно-технічної освіти (зварювальники, слюсарі, електрогазозварники, столяри тощо), яку намагалися останнім часом применшити та обмежити. Також було б доречним запровадження початкової військової підготовки (старші 9-11 класи).

Так, у термінології НАТО спроможність (сараbility) це здатність створювати ефект шляхом використання інтегрованого набору аспектів, класифікованих як доктрина, організація, навчання, матеріальні засоби, розвиток лідерства, персонал, засоби та оперативна сумісність [16].

У формуванні професійної культури майбутнього офіцера важливу роль відіграють наступні нормативні документи НАТО: STANAG 6001 (мовна підготовка), Generic Officer PME Reference Curriculum, NATO Leadership Development Concept, Code of Conduct for NATO Personnel. Ці документи регулюють загальні принципи етичного лідерства, системи оцінювання професійної підготовки та міжнаціональної взаємодії. Стандарти НАТО не суперечать національним цінностям. Навпаки, вони сприяють поглибленню громадянської свідомості та розвитку у військовослужбовців почуття

відповідальності перед державою та народом. Патріотичне виховання в контексті НАТО передбачає поєднання глибокої поваги до демократичних принципів, прав людини та міжнародного військового права з національною історичною пам'яттю та героїзмом.

У межах освітньої інтеграції запроваджуються курси, що базуються на Generic Officer PME Reference Curriculum, які включають дисципліни з військової етики, права збройних конфліктів, лідерства, стратегічного мислення. Такі модулі не лише розширюють фахові знання, а й формують необхідні морально-вольові якості, критичне мислення та здатність до командної роботи в багатонаціональних операціях. Для ефективного формування професійної культури українських курсантів відповідно до стандартів НАТО необхідно здійснити системні зміни у навчальному процесі, вихованні та організаційній структурі військових вишів. Стандарти НАТО вимагають не лише знань, а й готовності до прийняття рішень у складних умовах, відповідальності, моральної зрілості та патріотизму. Необхідно впровадити орієнтацію на «офіцера-лідера», а не тільки на технократа чи адміністратора, практичні тренінги з прийняття рішень, кризового мислення, міжособистісної взаємодії, кейси, імітаційні модулі, що змушують курсантів самостійно мислити, а не просто відтворювати теорію. Впровадити загальну англійську підготовку (STANAG 6001) – обов'язкову для всіх курсантів, вивчення військової термінології англійською, проведення окремих навчальних модулів повністю англійською мовою, підготовку до міжнародних стажувань, участі в спільних навчаннях. Офіцер НАТО має бути не лише виконавцем, а й моральним авторитетом, здатним на рефлексію та власну ініціативу [22, с. 195-196]. Погоджуємося із даною тезою, що офіцер повинен володіти англійською мовою, бути етичним і технологічним лідером із високим рівнем патріотизму та доброчесності.

Слід зазначити, що саме інвестиції в людський капітал під час воєнного стану сприяють розвитку конкретних технічних навичок, які безпосередньо підтримують військові зусилля. Сюди входять інженерна справа, логістика та зв'язок, життєво важливі як для військової, так і для основної громадянської інфраструктури, що підтримує військові дії. Можуть бути створені програми швидкої підготовки та професійні курси для підвищення цих навичок серед робочої сили, гарантуючи, що нація зможе продовжувати ефективно функціонувати в умовах війни, відстоюючи суверенітет і державність. Крім того, охорона здоров'я стає більш помітним напрямом інвестицій у людський капітал в умовах воєнного стану, враховуючи підвищений ризик жертв та необхідність швидкого медичного реагування, відновлення втрат. Типовими заходами у відповідь є підвищення кваліфікації медичних працівників, розширення навчання невідкладної медичної допомоги для цивільного населення та інвестування в медичні дослідження, пов'язані з військовими та психологічними травмами.

Окрім цього війна підкреслила важливість різноманітних компетенцій, включаючи управління кризами, реагування на надзвичайні ситуації та координацію логістики. Ці навички стали життєво важливими не тільки для військовослужбовців, а й для цивільних осіб, оскільки громадам доводиться справлятися з переміщенням населення, пошкодженням інфраструктури та складнощами відновлення у середовищі, що роздирається війною [23, с. 102]. На думку автора, повномасштабне вторгнення, безжалісна інформаційна боротьба також посилила роль ефективного державного управління та адекватне реагування на сучасні виклики, загрози та логістичні маневри, оскільки це екзистенційна війна України з Російською Федерацією на виживання, адже наш сусід вічний та агресивний.

Система військової освіти (далі – СВО) є складником спеціалізованої освіти військового профілю, призначена для підготовки військових кадрів сектору безпеки і оборони та являє собою сукупність рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, військових закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, державних органів та органів військового управління сектору безпеки і оборони, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [12, с. 68].

М. Орел та О. Клочко вказують на те, що важливим напрямом у забезпеченні адаптації військової освіти відповідно до стандартів НАТО є вирішення важливих питань нормативно-правового характеру. До них належать дотримання прав і свобод людини, демократичний цивільний контроль над військовими, належне виконання планів щодо розподілу оборонного бюджету [1, с. 68].

Україна зазнає значних змін у ставленні до ґендерної тематики, активно впроваджується ґендерний підхід у сфері військової освіти. Досліджується перспектива розвитку, зокрема шляхи поліпшення доступу жінок до вищої освіти, підвищення ґендерної свідомості серед студентства та академічного персоналу, а також інтеграція ґендерних аспектів у навчальні програми та дослідницьку роботу. Для розв'язання цих проблем було прийнято ряд заходів, включаючи підвищення інтеграції ґендерних аспектів до всіх рівнів освітньої політики, запобігання фемінізації зайнятості в освітній сфері та подолання ґендерних стереотипів.

Також реалії спонукають до пошуків шляхів удосконалення вивчення гендерної тематики в освітньому просторі вищої ланки освіти. Серед таких рішень можемо виділити:

1) розширення спектру дисциплін гендерного контексту у циклі вибіркових дисциплін, формування навчальних дисциплін гендерної тематики з урахуванням спеціальності, тобто вузькогалузевих, задля поглибленого вивчення гендерної проблематики відповідно до професійної сфери, залучати здобувачів вищої освіти до наукової діяльності, спрямованої на дослідження гендерних проблем у світі та Україні;

2) проведення просвітницьких акцій, виховних заходів – інтерактивних, засобами інформаційних технологій, в онлайн-форматі, також з можливістю створення інформаційного продукту самими здобувачами;

3) створення умов гендерної рівності у самому ЗВО та забезпечення гендерної паритетності в освітньому процесі – приділення уваги психологічним аспектам розвитку здобувачів вищої освіти та систематичного його моніторингу, формування культури гендерної рівності серед викладачів ЗВО та керівництва, проведення превентивної діяльності щодо мобінгу, гендерної сегрегації, газлайтингу тощо, сприяння запобіганню латентних проявів гендерної нерівності;

4) стимулювання саморозвитку здобувачів вищої освіти через самоосвіту, неформальну освіту, участь в роботі або заходах громадських об'єднань тощо. Усі гендерні ініціативи повинні бути спрямовані на захист прав особистості, утверджувати політику толерантності та права на різноманіття, узгоджуватись із законодавством та його реалізацією у разі утисків особи, а також з урахуванням чинників традиційної культури та релігійної терпимості [24, с. 251- 252].

Для прикладу на сьогодні значна увага функціонування збройних сил приділена гендерній політиці ЗСУ. До такого нормативного документу віднесемо розпорядження КМУ від 12.08.2022 № 752-р «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки [18].

Як відмічають науковці, у нормативно-правових актах, які регулюють політику забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у військових формуваннях, необхідно чітко визначати мету і завдання такої політики, оскільки проблема забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків не може бути вирішена в принципі, зважаючи на фізіологічні особливості жінки і чоловіка, а збільшення чисельності жінок серед військовослужбовців не є завданням такої політики. Вивчати досвід реалізації політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у військових формуваннях варто на основі схожості економічних умов держав за значеннями основних показників комплектування посад військовослужбовців жінками, використовуючи метод порівняльної статистики. Враховуючи зовнішньополітичний стратегічний курс України на набуття членства в НАТО, насамперед доцільно вивчати означений досвід країн Італії та Хорватії [19].

Також в сучасний період було розв'язане питання гендерної рівності. Зокрема у 2018 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 № 2523-VIII [20]. Зазначеним законом внесено зміни до низки положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та до п. 269 Статуту внутрішньої служби ЗСУ. Цими змінами та доповненнями надано особам обох статей рівні можливості щодо укладення контракту на проходження військової служби, визначивши, що жінки можуть укладати контракт на проходження військової служби.

За даними Міноборони станом на 1 квітня 2024 року в лавах ЗСУ перебувало 67 285 жінок, з яких 47 569 – військовослужбовиці, а понад 5 тисяч жінок перебували на лінії зіткнення [21].

Водночас на думку О. Котляренка, функціональна модель вищих військових навчальних закладів має забезпечувати інтереси секторів безпеки і оборони, а не становити для них нові проблеми. Дослідник зазначає, що події 2014 року виявили суттєві недоліки у системі оборони України, що напряму залежить від військової освіти [2].

Зокрема, натовські практики акцентують увагу на необхідності безперервного навчання з Міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) для офіцерського складу, що відображено у наказі регулярного проходження відповідних курсів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

У ЗСУ поступово вводиться практика диференційованого вишколу залежно від посадових обов'язків: командири підрозділів вивчають правила планування операцій з урахуванням гуманітарно-правових ризиків, штабні офіцери – правову оцінку цілей та об'єктів, а військові юристи – порядок проведення внутрішніх розслідувань випадків порушення норм МГП та юридичне консультування командування [14]. Згідно з натовською моделлю, у зоні бойових дій повинні бути присутні офіцери юридичного забезпечення (LOAC (the Law of Armed Conflicts) advisors), які здійснюють превентивний правовий контроль планованих операцій.

Вивчення практик, особливо досвіду російсько-української війни, що застосовуються в країнах-членах НАТО, засвідчує, що інтеграція МГП у систему військової освіти відбувається на усіх

рівнях – від базового вишколу до навчання старшого офіцерського складу. Визначальними характеристиками таких моделей є: симуляційне навчання в умовах, наближених до реальних бойових дій; гнучкість програм з урахуванням специфіки сучасних гібридних та технологічних загроз; регулярна актуалізація курсів відповідно до оновлених міжнародних стандартів. Крім того, основною є міждисциплінарна практика – правові, етичні та оперативні компоненти разом підсилюють ефективність вишколу [15, с. 11].

Принагідно зазначимо, що ця модель отримала назву – «теорія потрійної спіралі» [25, с. 124]. Її змістом є розвиток моделі інноваційного розвитку, який був розпочатий в Англії та Голландії ще на початку ХХІ ст. професором університету Ньюкастла Г. Іцковіцею та професором амстердамського університету Л. Лейдесдорфом. Така система є моделлю для формування національних інноваційних систем. Насправді, ще жодна країна світу не має такої досконалої моделі, проте найбільший розвиток вона отримала у США, а її окремі елементи – у деяких розвинених країнах Західної Європи, Бразилії, Китаю та Японії.

Щодо інноваційного розвитку «модель потрійної спіралі» визначає взаємодію трьох інституцій (наука-держава-бізнес) на кожному етапі створення інноваційного продукту [26, с. 19]. Це динамічна модель між організаційних взаємодій, що виникає під час еволюції економіки та суспільства. Головні особливості цієї моделі полягають у тому, що: 1) для суспільства, заснованого на наукових знаннях, характерним є посилення ролі університетів у взаємодії з промисловим сектором та владою; 2) три інституції (університет-держава-бізнес) прагнуть тісної співпраці, при цьому інноваційна складова генерується з цієї взаємодії, а не з ініціативи держави; 3) на додаток до традиційних функцій, кожна із трьох інституцій частково бере на себе функції інших інституційних сфер. На практиці це виявляється у тому, що університети, займаючись освітою та науковими дослідженнями, роблять свій внесок у розвиток економіки через створення нових компаній в університетських інкубаторах. Відповідно, бізнес частково надає освітні послуги, а держава виступає як своєрідний підприємець та інвестор. У цій моделі провідне значення приділяється саме університетам, які перетворюються на підприємницькі університети або університети промислового типу (інноваційні університети), застосовуючи знання на практиці та вкладаючи результати у нові освітні дисципліни.

Важливим аспектом результативності взаємодії закладів освіти та бізнесу є класична модель успішного інноваційного розвитку – потрійна спіраль, де партнерами є держава, університети й підприємства. Учасники інноваційного процесу активно взаємодіють між собою шляхом обміну фінансовими, матеріальними та інтелектуальними ресурсами. Саме таке партнерство на сьогодні необхідне для інноваційного розвитку економіки України [27, с. 89].

В. Севрук підкреслює, що для цього Україні варто запозичувати досвід країн НАТО з їхніми принципами і підходами у військовій справі [3, с. 234].

С. Радзіковський виявляє концептуальні засади у підготовці фахівців у навчальних закладах країн-членів НАТО. Підготовка офіцерів містить професійну та спеціалізовану підготовку, що поєднує формальну та неформальну освіту. Професійна підготовка поділяється на дві підсистеми: професійно-технічну та розвиток професійних навичок. Професійно-технічна освіта має структуру, подібну до навчальних закладів НАТО [4, с. 67].

Так, наприклад, після вступу Республіки Польщі до НАТО система військової освіти зазнала суттєвих змін, спрямованих на інтеграцію з альянсом, впровадження стандартів НАТО та модернізацію підготовки військових кадрів [28, с. 3]. Основні напрями військової освіти в Польщі після вступу до НАТО включають:

- командно-штабна та оперативна підготовка. Значна увага приділяється навчанню офіцерів за стандартами НАТО, особливо щодо планування та управління військовими операціями. Особливий акцент зроблено на вивченні спільної тактики, стратегічного планування та оперативного мистецтва в рамках багатонаціональних військових місій. Застосуванні концепції «Joint Operations» (спільних операцій) та інтеграції сухопутних, повітряних, морських і спеціальних сил у єдину систему командування;

- військово-технічна освіта та інженерна підготовка. Розвиток сучасних технологій спричинив потребу в підготовці фахівців із високотехнологічних галузей, таких як: кібербезпека та інформаційні системи; управління безпілотними літальними апаратами (БПЛА) та новими видами озброєння; системи протиповітряної оборони та електронна війна;

- спеціальні операції та підготовка елітних підрозділів. Після вступу до НАТО Польща розвинула систему підготовки спецпідрозділів за зразком західних моделей. Сили спеціальних операцій (Wojska Specjalne) отримали більше уваги, а їхні програми навчання наблизилися до стандартів таких елітних підрозділів, як американський Delta Force або британський SAS;

- міжнародне військове співробітництво та обміни. Значна частина підготовки польських офіцерів відбувається у взаємодії з країнами НАТО: військові навчаються у штабних коледжах США,

Великої Британії, Німеччини та Франції; польські військові академії пропонують навчальні програми для іноземних курсантів;

– адаптація цивільної освіти до військових стандартів. Після вступу до НАТО Польща реформувала військові академії, інтегрувавши їх у Болонську систему освіти, що дозволило отримувати подвійні дипломи – військовий та цивільний. Це підвищило мобільність випускників та сприяло їхній інтеграції у міжнародні військові структури.

Враховуючи досвід Республіки Польщі, основними напрямками розвитку та модернізації військової освіти в Україні, вбачаємо наступні: впровадження стандартів НАТО у військовій освіті; інтеграція цивільної та військової освіти; сучасні технології у військовій освіті; міжнародне військове співробітництво та навчальні обміни; підготовка сил спеціальних операцій і логістична освіта та управління ресурсами. Польща значно покращила систему військової логістики, що стало можливим завдяки реформам у військовій освіті. Було впроваджено програми з управління оборонними ресурсами та військовою логістикою за стандартами НАТО, а також навчання офіцерів у сфері логістичного планування та забезпечення бойових дій. Для України цей напрям є важливим, оскільки ефективно управління військовими ресурсами та логістичне забезпечення операцій – один із ключових факторів успіху в сучасній війні [29].

Підтримуючи дану тезу було б доречно відновити строковий призов на військову службу громадян України з 18 років без використання їх в бойових діях, також замінивши військових із бойовим досвідом на охорону військових і стратегічних об'єктів, посилення оборони з Російською Федерацією та Республікою Білорусь шляхів і об'єктів логістики, штабів, воєнні склади, розмінування, та ін., тим самим мати підготовлений резерв для призову в Збройні Сили України після 2,5 років, адже агресивний сусід залишається. Варто також констатувати, що гарантом суверенітету та безпеки України є Збройні Сили України, сучасна, технологічна, професійно підготовлена, сильна і вмотивована армія.

Нормативна система стандартів НАТО являє собою складну документаційну номенклатуру із стандартизації. Проте, її уважний аналіз дає підстави аргументовано стверджувати, що термін "стандарт НАТО", в інтерпретації розробників з Альянсу, за змістом має два значення: широке (для загального вжитку) – як сукупна узагальнена назва всього масиву документів із стандартизації НАТО та вузьке (професійно орієнтоване) – як відібраний з декількох кращий, тимчасово еталонний зразок практики, що визнаний таким в офіційно закріпленій формі та поширений серед країн-членів Північноатлантичного Альянсу для обов'язкового використання. Саме в другому, вузькому значенні й слід розуміти стандарти НАТО стосовно їх запровадження на національному рівні держав-членів і країн-партнерів (включаючи Україну). В західній інтерпретації воно найточніше за змістом тяжіє до розуміння як зразка найкращої практики, який після ретельного відбору й присвоєння йому офіційного статусу набуває характеру своєрідного технічного регламенту в конкретній області діяльності Альянсу. Саме в такому сенсі їх тлумачать українські військові експерти [6, с. 189; 8, с. 6; 9, с. 22].

Нормативно-правова база держав-членів НАТО у сфері освіти та підготовки офіцерів в якості основних документів встановлює політики і доктрини, які отримують подальший розвиток у системі директивних документів. Ця система регламентується ієрархією керівних документів-від MC 0458\3 "Політика НАТО: Освіта. Підготовка. Навчання та Оцінювання (Education, Training, Exercise and Evaluation Policy) (ETEE)", яка видається Військовим комітетом НАТО (Military Committee, MC), що встановлює цілі професійної військової освіти офіцера, спільний навчальний простір для навчання офіцерів і середовище професійної військової освіти офіцера до спільної директиви двох стратегічних командувань НАТО (Bi-Strategic Command, Bi-SCs) "Освіта та індивідуальна підготовка (E&ITD) 075-007 від 10 вересня 2015 року". Наведені керівні документи становлять базу для організації та провадження освітньої діяльності і підготовки як у навчальних закладах НАТО, так і в національних закладах держав – членів Альянсу (Центрів удосконалення/Centers Of Excellence) і партнерів НАТО [30].

Заклади військової освіти НАТО (далі – ЗВО НАТО) є унікальними військовими установами НАТО, які забезпечують стійку роботу з усіх аспектів військових підрозділів по всьому спектру операцій НАТО. Вони розробляють широкий спектр продуктів і послуг для країн НАТО та інших замовників на основі річної робочої програми (Programme of Work) (POW), скоординованої зі штаб-квартирою SACT та схваленої Керівним комітетом (Steering Committee (SC) NATO. ЗВО НАТО відрізняються цим, а також забезпечують навчання НАТО спеціально для спільних і комбінованих багатонаціональних підрозділів, включаючи підготовку до виконання місії [7, с. 16].

Для сприяння освіти та навчанню (E&T), які відображають оперативні потреби НАТО відповідно до політичного та військового керівництва, ЗВО НАТО застосовують глобальну структуру програмування НАТО, зазначену в Директиві Bi-SC 75-2 про освіту та навчання.

Варто зазначити, що ЗВО НАТО застосовують модель системного підходу до навчання (System Approach to Training) (SAT) для аналізу, проектування, розробки, впровадження та оцінки існуючих (включаючи курси з джерел НАТО) або нових курсів (СОП 301) [30].

Загалом бойова підготовка має шість етапів, які визначають основні вимоги до цілей, завдань та пріоритетних напрямів підготовки, що дає змогу проводити навчання й виконувати завдання за призначенням частини (підрозділу). До них входять:

1. Визначення переліку бойових спроможностей, які військові частини (підрозділи) мають набути (підвищити або підтримувати) для виконання завдань за призначенням.
2. Визначення та складання переліку завдань, необхідних для кожного підрозділу (частини).
3. Планування індивідуальної та колективної підготовки, виділення сил і засобів для проведення спільних (міжвидових) тренувань, визначення черговості їхнього проведення, відповідальних виконавців та обсягу необхідних ресурсів.
4. Реалізація підготовки за визначеними стандартами, у тому числі спільної (міжвидової) підготовки, облік успішності виконання слухачами навчальних завдань та проведення проміжного (поточного) оцінювання професійного рівня слухачів.
5. Збір та узагальнення результатів вступного, проміжних підготовчих оцінювань та підсумкового оцінювання (атестації) на основі стандартів підготовки.
6. Підготовка та подання пропозицій щодо вдосконалення (уточнення) переліку навчальних завдань для Збройних Сил України [13].

Варто констатувати, що досвід російсько-української війни показав: роль дронів-камікадзе, дронів розвідників, комбіновані удари дронів і ракет, бої малими групами, FPV-дрони на оптоволонні тощо.

Варто зазначити, що Міністерство оборони України планує розпочати сертифікацію національної військової освіти за стандартами НАТО з 1 вересня 2026 року, враховуючи досвід російсько-української війни.

Сертифікація національної військової освіти за стандартами НАТО передбачає такі кроки: започаткування спільних навчань; запровадження спільної підготовки з іншими складовими Збройних Сил України на основі єдиної концепції та плану, під єдиним керівництвом та починаючи з оперативного рівня військової підготовки; створення інтегрованої та уніфікованої системи підготовки; інтенсивну підготовку сил оборони на стратегічному та оперативному рівнях; підготовку особового складу сил оборони на тактичному рівні за єдиною навчальною програмою; застосування принципу «навчання протягом усієї військової кар'єри»; відповідність військової підготовки до стандартів освіти та підготовки НАТО [14].

Однак сучасний стан військової освіти, зокрема вищої військової освіти, темпи та глибина трансформації системи військової освіти ускладнюють реалізацію соціальної, національної та інтегрованої моделі розвитку особистісних компетентностей, яка є перспективною для Збройних Сил України та інших складових Сил безпеки і оборони.

Подальший розвиток системи військової освіти стримується низкою важливих факторів, серед яких:

- 1) Недостатнє аналітичне та інформаційне забезпечення для ефективного управління системою військової освіти та реалізації проєктів і рішень.
- 2) Невідповідність змісту підготовки військових фахівців досвіду їх застосування у бойовій та оперативній підготовці військ, миротворчих операціях, регіональних конфліктах і війнах.
- 3) Недостатня оптимізація мережі та навчальних підрозділів вищих військових навчальних закладів.
- 4) Неефективність інтеграційних процесів між військовою освітою та наукою.
- 5) Застаріла інфраструктура навчально-матеріальної бази, відсутність достатньої кількості сучасних тренажерних систем і комплексів.
- 6) Недостатнє фінансове забезпечення системи військової освіти.
- 7) Незавершеність перегляду нормативно-правової бази національної системи освіти та нормативних документів Міністерства оборони України з питань військової підготовки.
- 8) Низький престиж і мотивація військової служби та низький соціальний захист військовослужбовців [31].

Також для факторів стримування розвитку військової освіти в Україні можна віднести дефіцит логістичного забезпечення.

Важливо зазначити, що Міністерство оборони України планує розпочати сертифікацію національної військової освіти за стандартами НАТО з 1 вересня 2026 року [5, с. 5].

Сертифікація національної військової освіти за стандартами НАТО передбачає такі кроки:

1. Започаткування спільних навчань.

2. Запровадження спільної підготовки з іншими складовими Збройних Сил України на основі єдиної концепції та плану, під єдиним керівництвом та починаючи з оперативного рівня військової підготовки.

3. Створення інтегрованої та уніфікованої системи підготовки.

4. Інтенсивну підготовку сил оборони на стратегічному та оперативному рівнях.

5. Підготовку особового складу сил оборони на тактичному рівні за єдиною навчальною програмою.

6. Застосування принципу «навчання протягом усієї військової кар'єри».

7. Відповідність військової підготовки до стандартів освіти та підготовки НАТО [14].

Висновки. Підсумовуючи викладене та враховуючи реалії війни, пропонуємо відповідно до ст. 53 Конституції України зробити вищу освіту в Україні безкоштовною на повоєнний період, окрім комерційних ВУЗів.

Також рекомендовано окремі вижимки із зазначеного вище щодо покращення військової освіти в Україні, враховуючи російсько-українську війну:

- органам місцевого самоврядування в Україні дозволити фінансувати військові навчальні заклади, які знаходяться, в межах їх адміністративної території, що безпосередньо сприяє об'єднанню зусиль країни для боротьби з ворогом та єдності громадянського суспільства під час війни;

- передбачити вишкіл військовослужбовців з досвідом за прискореним курсом для підготовки офіцерського складу, якого так не вистачає на фронті та в тилу;

- налагодити вишкіл військових за кордоном, особливо практичної та тактичної підготовки, уникнувши постійних ракетно-шахедних обстрілів полігонів із боку підступного ворога;

- підготувати законопроект і у подальшому прийняти Закон України «Про передачу податків на доходи фізичних осіб безпосередньо у військові частини та військові навчальні заклади»;

- розробити разом із союзниками нову стратегію і тактику сучасної технологічної та гібридної війни, вивчаючи і враховуючи досвід російсько-української війни, привівши сертифікації військової освіти України відповідно до стандартів НАТО;

- постійно удосконалювати навчальні і спеціальні програми навчання в умовах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації військовослужбовців, виходячи із викликів і особливостей сучасної війни;

- передбачати логістичне забезпечення для оновлення інфраструктури навчально-матеріальної бази ВНЗ, забезпечення сучасними тренажерами і комплексами за принципами країн НАТО;

- закріпити на законодавчому рівні умови підвищення престижу і мотивації військової служби, забезпечити гідний фінансовий і соціальний захист військовослужбовців.

Отже, воювати має вся країна, а не тільки армія. Усі повинні працювати на оборону країни, об'єднувати всі зусилля для захисту суверенітету України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Орел М.Г., Ключко О.А. (2022). Актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони у відповідності до стандартів НАТО. Публічне урядування, (3 (28), 67–72. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3\(28\)-10](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2021-3(28)-10).
2. Котляренко О.П. (2019). Адаптація національного військового законодавства до стандартів країн-членів НАТО. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми (с. 101–103). Харків. DOI: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2019/pdf/47.pdf.
3. Севрук В.А. (2022). Досвід країн-членів НАТО щодо професійної підготовки майбутніх офіцерів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, (84), 233–237. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.84.42>.
4. Радзіковський С. (2021). Концептуальні засади запровадження сучасної моделі бойової підготовки у сухопутних військах на основі стандартів НАТО. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України, 84(1), 65–85. Взято з https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/military_tech/article/view/804/773.
5. Жиздюк Г.А. (2024) Адаптація військової освіти в Україні до стандартів НАТО: виклики та перспективи. Академічні візії. 29/2024. С. 1–12.
6. Невзоров Р.В. (2022) Стандарти НАТО з військової освіти як орієнтир для системи фахової підготовки до бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації. Військова освіта, № 2. (46), 2022. С. 188–195.
7. Гетьманчук А., Зарембо К., Фахурдінова М. (2019). Україна і стандарти НАТО: як влучити у "рухому ціль"? : дискусійна записка. Київ: Центр "Нова Європа". 16 с.
8. Голопатюк Л.С., Литовченко В.М. (2016). Стандарти Альянсу. Оборонний вісник. № 12. С. 4–9.

9. Хилько М. (2020). Питання сумісності та впровадження стандартів НАТО у взаємодії України з Північноатлантичним Альянсом. Громадська думка про правотворення. № 5 (190). С. 19–25.
10. Backman, M. Human capital in firms and regions: impact on firm productivity. *Papers in Regional Science*, 93(3), 2014, 557–575.
11. Mayo, A. The role of employee development in the growth of intellectual capital. *Personnel Review*, 29(4), 2000: 521–533.
12. Сальнікова О.Ф., Артамощенко В.С. (2021) Теоретичні аспекти державного управління системою військової освіти. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 12. С. 67–71. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.12.67>.
13. Клачко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. (2022). Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України, 28(1), 90–104. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958>.
14. Самченко В. Стандарти НАТО (2024): безперервна освіта від лейтенантів до генералів. *Ukrinform*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/r> (дата звернення: 10.03.2025).
15. Гук В.М. (2025) Стандарти військової підготовки у контексті дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Український політико-правовий дискурс. 2025. 11.
16. NATO Glossary of Terms and Definitions (AAP-06). URL: <https://nso.nato.int/natoterm/content/nato/pages/glossaries.html?lg=en> (дата звернення: 01.07.2025).
17. Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року: затв. наказом Міністерства оборони України від 27.10.2023 р. № 637/нм. URL: https://www.mil.gov.ua/content/tenders/konceptcia_kadr_29012024.pdf (дата звернення: 11.06.2025).
18. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 № 752-р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text
19. Медвідь М., Медвідь Ю., Мусевич Р. (2022) Теоретичні основи реалізації політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у військових формуваннях. Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України. № 1 (2022). URL: <https://kinguvisnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/4>.
20. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» від 06.09.2018 № 2523-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 44. Ст. 353.
21. Міноборони планує провести гендерний аналіз та виявити інституційні перешкоди для впровадження програм рівності у лавах Збройних Сил України. URL: <https://suspihne.media/852625-minoboroni-vprovadzue-standarti-nato-sodo-gendernoi-rivnosti-zsu/#:~:text=>
22. Вознюк Оксана Військова освіта в Україні в контексті стандартів НАТО: формування професійної культури офіцера. Особистість в екстремальних умовах: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (23 квітня 2025 р., м. Львів). Львів, 2025. 414 с. 195–198.
23. Брич Леся (2024) Переосмислення поняття людського капіталу в період воєнного часу: засади державного управління його розвитком. 2024. Теоретичні та прикладні питання державотворення. Випуск 31. с. 102–103.
24. Ядловська Ольга (2025) Гендерне питання в закладах вищої освіти України: реалізація та виклики в освітньому процесі. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2025. № 1 с. 247–254. ISSN 2078-3566
25. Бажал Ю. М. (2017) Реалізація моделі «потрійної спіралі» в інноваційній екосистемі України. Економіка і прогнозування. 2017. № 3. С. 124–139.
26. Fransman M. Models of Innovation in Global ICT Firms: The Emerging Global Innovation Ecosystems. JRC Scientific and Policy Reports. Seville: JRC IPTS, 2014. 60 p.
27. Максимова Ю.О., Рудик О.Г., Максимов О.С., Задорожний Є.М. (2024). Сучасний стан та перспективи вдосконалення співпраці закладів вищої освіти та бізнесу на основі прелімінарингу. Освітня аналітика України. 2024. № 1 (27). С. 88. https://science.iea.gov.ua/wpcontent/uploads/2024/04/7_Maksymova_Rudyk_Maksymov_Zadorozhnyi_127_2024_84-95.pdf.
28. Алієва П. Фундаменталізація вищої освіти в контексті європейської інтеграції. Державне управління у сфері цивільного захисту: наука, освіта, практика: зб. мат. інтернет-конф., м. Харків, 28-29 квітня 2016 р. / НУЦЗУ, 2016. С. 3-4.

29. Беньковська Наталя Борисівна Рекомендації щодо реформування військової освіти в Україні на основі аналізу фахової підготовки майбутніх офіцерів в Республіці Польща. Теорія і методика професійної освіти. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14961778>.
30. NATO military police centre of excellence quality https://www.google.com.ua/url?esrc=s&q=&ct=j&sa=U&url=https://mpcoe.org/uploads/FOR_WEB/quality_assurance/2016_NATO_MPCOE_QA_Policy.pdf&ved=2ahUKEwjBz6bs2YDAhXX_ioKHa-HBQsQFnoECAoQAg&usg=AOvVaw3Ux_QznIraRjdFC_GN1bA2.
31. Максимець В.Є., & Вівсяна В.І. (2023). Співробітництво України та НАТО у протидії деструктивним інформаційним впливам Російської Федерації (2022–2023 рр.). Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право, 2(58), 74–80. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2\(58\).285605](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285605).